

УДК 338.64

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ФІНАНСОВИЙ РИЗИК ПІДПРИЄМСТВА»

THE ESSENCE OF THE TERM «ENTERPRISE'S FINANCIAL RISK»

Соболь А.С.

магістр,

Вінницький національний технічний університет

У статті систематизовано підходи до визначення сутності фінансового ризику та вдосконалено визначення. Розглянуто відомі визначення поняття «фінансовий ризик» різних авторів. Надано методики щодо зниження фінансового ризику.

Ключові слова: управління фінансовим ризиком, класифікації фінансових ризиків, ризик, фінансовий ризик, принципи ризик-менеджменту, інструменти, лімітування, хеджування, диверсифікація, страхування.

В статье систематизированы подходы к определению сущности финансового риска и усовершенствовано определение. Рассмотрены известные определения понятия «финансовый риск» разных авторов. Представлены методики по снижению финансового риска.

Ключевые слова: управление финансовым риском, классификации финансовых рисков, риск, финансовый риск, принципы риск-менеджмента, инструменты, лимитирование, хеджирование, диверсификация, страхование.

Article systematic approach to determining the nature of financial risk and improved definition. Also the famous definition of «financial risk» of different authors. Courtesy of methods to reduce financial risk.

Keywords: financial risk management, financial classification risks, risk, financial risk, risk management principles, tools, limitation, hedging, diversification, insurance.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. У загальному, ризик виник із появою першої людини, якій довелося приймати рішення, вибираючи один із поданих варіантів. Перші ризики пов'язані із полюванням, виживанням людини та продовженням людського роду.

Як зазначає П. Золін, людина ризикувала, полюючи на небезпечних тварин, здійснюючи торгівлю в далеких містах та селах, воюючи з різними ворогами, у такий спосіб знижуючи рівень ризику голодної смерті [1, с. 36].

Із розвитком суспільства та різних сфер життя людини змінювалася природа та прояв ризиків. Певні види ризиків зникали, натомість з'являлися нові ризики (економічні, фінансові), що спонукало до пошуків інноваційних методів управління ними. Поява товарно-грошових відносин змусила науковців та практиків вишукувати раціональні та системні методи управління ризиками. Вперше поняття ризику було обґрунтовано німецьким ученим Й.Н. Тетенсом у науковій праці «Вступ до розрахунку життєвої ренти і право на її отримання» [2, с. 16]. У його праці розкрито ризик страхування життя.

В умовах посилення внутрішньої та зовнішньої конкуренції на ринку підприємства досить часто за рахунок непродуманої фінансово-господарської політики та переважно короткострокового управління втрачають свої позиції, опиняються на межі банкрутства. Тобто, пристосуючись до нових умов господарювання, підприємства стикаються зі значними фінансовими труднощами у зв'язку з неправильним перерозподілом коштів і джерел їхнього утворення.

Доцільно дослідити багатогранність тлумачення поняття «фінансовий ризик», окреслити основні причини виникнення ризиків під час будь-якої діяльності, вдосконалити поняття «фінансовий ризик», систематизувати підходи до визначення сутності поняття фінансового ризику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Фінансово-господарська діяльність підприємств у ринковій економіці пов'язана з різноманітними підприємницькими ризиками. Розвиток ринкової економіки супроводжується виникненням нових видів економічних ризиків, зміною рівня та інтенсивності їхнього впливу на діяльність підприємства. Ідентифікація та визначення рівня ризику, врахування його у власній діяльності дають змогу підприємствам здобути конкурентні переваги у боротьбі за споживача, постачальника, інвестора тощо.

Наукова література містить різні погляди щодо роз'яснення змісту поняття «фінансовий ризик», тому відсутність його однозначного тлумачення призводить до його уточнення. Питання аналізу класифікації ризиків, розробки методів якісного та кількісного їх оцінювання є об'єктом наукового інтересу зарубіжних та вітчизняних науков-

ців. Так, істотний внесок у розроблення проблем управління фінансовим ризиком здійснено І.А. Бланком [1], П.А. Золіним [7], М.Г. Лапустою [9], І.О. Барановським [11] та ін.

Так, І.Т. Балабанов, Б.І. Гусаков, А.М. Поддєрьогін, М.Д. Білик значну увагу приділяють питанням сутності фінансових ризиків, методам їх оцінювання і мінімізації. Значна роль у становленні теоретичної та прикладної ризикології належить відомим вітчизняним ученим: В.В. Вітлінському [4], О.В. Тарану, П.І. Верченко. Також вагомий внесок у вивчення проблем управління ризиками підприємницької діяльності зробили Ю.Г. Лисенко, О.Л. Устенко.

Вирішення проблем існування фінансових ризиків стає можливим завдяки працям зарубіжних і вітчизняних учених у базових аспектах менеджменту, економіки, фінансового аналізу, фондового ринку, банківської справи. Серед вітчизняних учених необхідно виділити таких, як: Н.Є. Брюховецька, І.П. Булеєв, Н.М. Внукова, Т.В. Гончар, Л.В. Єременко, Л.І. Донець, Г.Г. Кірейцев, М.С. Клапків, М.Г. Лапуста, В.В. Лук'янова, О.В. Макаренко, О.О. Орлов, О.І. Панченко, Н.Д. Прокопенко, В.І. Успенко, В.М. Шелудько, Я.П. Шумелда. Величезний внесок зробили зарубіжні вчені: А.Н. Буренін, В.В. Глущенко, Ю.М. Єрмольєв, Ч.Ф. Лі, Д.І. Фіннерт, Н. Хохлов та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним об'рунтуванням отриманих наукових результатів. Найпоширеніше визначення економічного поняття «ризик» розроблене В.В. Вітлінським [4]: «Ризик – це економічна категорія, що відображає особливості сприйняття зацікавленими суб'єктами економічних відносин об'єктивно наявних невизначеності і конфліктності, іманентних процесам ціле покладання, управління, прийняття рішень, оцінювання, що обмежені можливими і невикористаними можливостями». Однак таке визначення не враховує особливостей фінансових ризиків і може бути використане для тлумачення будь-якого виду економічного ризику (підприємницького, управлінського, виробничо-господарського тощо).

Тому доцільно розглянути визначення поняття «фінансовий ризик». Фінансовий ризик – це складова частина будь-якої фінансової діяльності, яка являє собою неминучі фінансові відносини, що мають різні напрями прояву через виникнення об'єктивно наявної недостатності, неточності економічної інформації щодо здійснення певних подій та обчислюється на підставі оцінки ймовірності втрат унаслідок здійснення під час таких подій господарської діяльності [15].

Вітчизняні науковці дають таке визначення фінансового ризику: це ризик, який характеризується ймовірністю втрат фінансових ресурсів у підприємницькій діяльності. У цьому значенні поняття «фінансовий ризик» подібне поняттю «комерційний (підприємницький) ризик» [5]. Першим недоліком наведеного визначення є те,

що ототожнюються поняття, які є назвами класів у межах однієї системи. Другим є те, що поняття фінансових ресурсів ототожнюється з поняттям грошових коштів, що є помилкою у розумінні саме фінансових ресурсів [6, с. 18].

Фінансовий ризик – імовірність виникнення непередбачуваних фінансових утрат (зниження очікуваного прибутку, доходу, втрата частини чи всього капіталу) в ситуації невизначеності умов фінансової діяльності підприємства [7].

Відрізняються визначення фінансового ризику залежно від сфери виникнення та виду діяльності суб'єкта. Зокрема, у страховому бізнесі фінансовий ризик найчастіше визначається як невиконання з певних причин страхувальником договірних зобов'язань за укладеними між ними угодами (неоплата страхувальнику за поставлену продукцію, непостачання продукції, придбаної за передоплатою, невиконання різних договірних зобов'язань контрагентами страхувальника тощо). Причиною невиконання угоди може бути банкрутство страхувальника, неможливість своєчасно і в повному обсязі надати послуги, виконати роботу, а також пожежа, аварії, катастрофи тощо [8].

Погляди на сутність поняття «фінансовий ризик» є найрізноманітнішими.

Фінансовий ризик – це ризик, пов'язаний із застосуванням фінансового левериджу в господарську діяльність підприємства [3].

Фінансовий ризик – це ризик, що виникає у сфері відносин підприємств із банками та іншими інститутами (Булеєв І.П.).

Фінансовий ризик – це ризик, який виникає під час фінансових угод (Бородіна Є.І.).

Фінансовий ризик – це ризик, викликаний невизначеністю природних, людських та економічних факторів, які за несприятливих умов можуть призвести до збитків у фінансово-господарській діяльності [8].

Для більш глибокого розуміння сутності фінансового ризику розглянемо його основні елементи. Об'єкт фінансового ризику – це фінансова система, умови діяльності якої неможливо оцінити повною мірою внаслідок невизначеності умов її функціонування. Суб'єкт фінансового ризику – це фізична чи юридична особа, яка зацікавлена в успішних фінансових результатах діяльності та приймає управлінські рішення стосовно об'єкта ризику. Джерела фінансового ризику – це дії, процеси та явища, які викликають невизначеність фінансової ситуації на ринку.

Залежно від розуміння змісту і сфери підприємництва фінансів в економічній літературі наведено багато різних підходів до визначення сутності фінансових ризиків (табл. 1).

У широкому розумінні фінансовий ризик – імовірність виникнення непередбачуваних фінансових утрат (зниження очікуваного прибутку, доходу або втрата частини чи всього капіталу) в ситуації невизначеності умов фінансової діяльності підприємства [5].

Отже, види фінансових ризиків необхідно класифікувати за різноманітними критеріями для своєчасного виявлення та забезпечення фінансової безпеки підприємства в процесі його розвитку, запобігання можливому зниженню його ринкової вартості.

Фінансові ризики також класифікують за ознакою тривалості ризику або з обмеженістю чи необмеженістю проміжку часу, протягом якого може статися ризикова подія [3]. Короткочасними вважаються ті ризики, для яких обмежений проміжок часу, протягом якого може статися ризикова подія. Постійними вважають ті ризики, коли тривалість проміжку часу необмежена.

Виділення окремих зон фінансового ризику залежно від суми очікуваних втрат і чинників, які їх зумовлюють, має бути основою формування системи управління фінансовими ризиками підприємства. Оскільки підприємство практично не може впливати на зовнішні ризики, то основну увагу необхідно приділяти внутрішнім механізмам нейтралізації ризиків, до яких належать:

- диверсифікація, що є процесом розподілу інвестованих коштів між різними об'єктами вкладення капіталу, не пов'язаними між собою. Диверсифікацію здійснюють із метою зниження рівня ризику і втрат доходів;

- лімітування – це встановлення ліміту, тобто граничних сум витрат, продажу, кредиту тощо. Лімітування застосовують для зниження

фінансового ризику в кредитній та інвестиційній діяльності підприємства;

- самострахування є децентралізованою формою створення натуральних і грошових страхових фондів безпосередньо на підприємствах, особливо тих, чия діяльність піддається ризику. Основне завдання самострахування полягає в оперативному подоланні тимчасових труднощів у фінансово-комерційній діяльності [5];

- хеджування дає можливість зменшити ризик за допомогою укладення відповідної угоди. Найчастіше хеджування застосовують як засіб страхування вартості товарів або прибутку, а також валютних ризиків підприємства [4].

Окрім зазначених методів, для зменшення рівня фінансових ризиків підприємство може здійснити їхнє страхування у страхових організаціях. Страхування передбачає захист майнових інтересів суб'єктів господарювання і громадян у разі настання певних подій за рахунок грошових фондів, сформованих зі страхових внесків. Сутність страхування полягає в розподілі збитку між усіма учасниками господарської операції.

Усі наведені визначення стверджують, що фінансовий ризик призводить до негативних наслідків, таких як утрата майна, прибутку, доходу, частини чи всього капіталу підприємства тощо. Однак фінансовий ризик дає змогу отримати додаткові позитивні результати.

Доцільно зазначити, що фінансовий ризик виникає не тільки у фінансових процесах

Таблиця 1

Узагальнення визначення сутності поняття «фінансовий ризик»

Автор	Визначення
Н.М. Внукова, В.І. Успенко, Л.В. Временко [8]	Фінансовий ризик – це ризик, викликаний невизначеністю природних, людських та економічних факторів, що за несприятливих умов можуть призвести до збитків у господарсько-фінансовій діяльності.
І.А. Бланк [1, с. 20]	Фінансовий ризик – результат вибору його власниками або менеджерами альтернативного фінансового рішення, спрямованого на досягнення бажаного результату фінансової діяльності за ймовірності понесення фінансових утрат за умов реалізації
О.Д. Вовчак [2]	Фінансовий ризик – це ризик, який впливає з фінансових угод або фінансової діяльності, коли товарами виступають: валюта, цінні папери, грошові кошти
М.С. Клапків [5]	Фінансовий ризик – частина комерційних угод, пов'язана з імовірністю ризиків, фінансових утрат унаслідок операцій у фінансово-кредитній і біржовій сферах
А.С. Шапкін, В.А. Шапкін [10, с. 165]	Фінансовий ризик – спекулятивні ризики, для яких можливий як позитивний, так і негативний результат.
В.В. Шокун, Л.П. Пилипенко	Фінансовий ризик – це ризик, що характеризується ймовірністю втрат фінансових ресурсів у підприємницькій діяльності.
М.В. Гранатуров [7]	Фінансовий ризик – це ризик підприємницької діяльності, який характеризується ймовірністю втрат фінансових ресурсів.
В.М. Шелудько [14]	Фінансовий ризик – це ризик не отримати задовільний фінансовий результат від здійснення господарської діяльності підприємства.
Ч.Ф. Лі, Дж.І. Фіннерті [13]	Фінансовий ризик – це неспроможність підприємства обслуговувати власні зобов'язання перед третіми особами та ймовірність оголошення його банкрутом.
Авторське визначення	Фінансовий ризик – це вид ризику, який виникає у фінансовій діяльності суб'єкта, коли результат або заходи його досягнення відрізняються від установлених цілей та норм, а отримані відхилення мають вартісний характер.

Джерело: сформовано автором на основі [1; 2; 8; 5; 10; 7; 13; 14]

чи фінансовій діяльності підприємства, а є вартісним показником змін в інших видах діяльності. У більшості наукових праць із фінансового менеджменту фінансовий ризик розуміють як утрату частини фінансових ресурсів [9]. Однак таке визначення ризику є одностороннім та дуже вузьким.

На нашу думку, фінансовий ризик – це вид ризику, який виникає у фінансовій діяльності суб'єкта, коли результат або заходи його досягнення відрізняються від установлених цілей та норм, а отримані відхилення мають вартісний характер.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. У статті систематизовано підходи до визначення сутності фінансового ризику та вдосконалено визначення фінансового ризику. Отже, щоб вижити у конкурентному ринковому середовищі, підприємствам необхідно приймати нетрадиційні та сміливі рішення. Однак це також підвищує рівень економічного та фінансового ризику. За таких умов підприємства мають своєчасно ідентифікувати і правильно оцінювати рівень ризику, ефективно управляти ним із метою обмеження його негативного впливу та мінімізації обсягів фінансових утрат.

Таким чином, під фінансовим ризиком слід розуміти ймовірність виникнення несприятливих фінансових наслідків у формі втрати доходу чи капіталу в ситуації невизначеності. Визначення сутності фінансових ризиків, їх характеру та місця виникнення має важливе як теоретичне, так і прикладне значення. Це є необхідним для створення підприємством ефективної системи стратегічного аналізу фінансових ризиків та дієвої системи ризик-менеджменту.

Фінансові ризики відіграють значну роль у загальному портфелі ризиків підприємства. Вони становлять найбільшу частину сукупних господарських ризиків підприємства і впливають

на різні аспекти його господарської діяльності. Рівень фінансових ризиків зростає зі збільшенням обсягів і диверсифікацією фінансової діяльності підприємства.

Отже, аналіз показав, що фінансові ризики необхідно класифікувати за різними критеріями для своєчасного виявлення та забезпечення фінансової безпеки підприємства з метою його розвитку, запобігання можливому зниженню його вартості. На основі визначених вище принципів та критеріїв нейтралізації фінансових ризиків можна обґрунтувати основні цілі та завдання такої нейтралізації, що є типовими для моделі управління фінансовими ризиками суб'єктів господарювання в умовах невизначеності ринкового середовища. Такі цілі і завдання можуть передбачати досягнення таких ефектів, як: розробка та обґрунтування загальної стратегії нейтралізації фінансових ризиків, а також стратегії нейтралізації конкретного виду ризику, у тому числі стратегії уникнення ризику та стратегії утримання ризику (страхування фінансових ризиків, диверсифікація фінансових ризиків, хеджування фінансових ризиків); інформаційне та методологічне забезпечення прийняття управлінських фінансових рішень у рамках інших функціонально-організаційних блоків, у тому числі шляхом розробки альтернативних сценаріїв розвитку підприємства та оцінки ймовірності їх виконання; координація та інтеграція із антикризовим фінансовим управлінням суб'єктом господарювання для попередження неплатоспроможності, формування фінансової кризи та банкрутства суб'єкта господарювання та ін. Виходячи із походження терміну «ризик», проаналізувавши еволюцію цього поняття та дослідивши визначення сучасних учених, можна дійти наступних висновків: по-перше, ризик пов'язаний із можливістю втрат; по-друге, ризик пов'язаний із можливістю виграшу; по-третє, ризик можливий лише за альтернативності вибору.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бланк И.А. Управление финансовыми рисками / И.А. Бланк. – К.: Ника-Центр, 2005. 600 с.
2. Вовчак О.Д. Страхова справа: [підручник] / О.Д. Вовчак. – К.: Знання, 2011. – 391 с.
3. Брігхем Є.Ф. Основи фінансового менеджменту: [підручник] / Є.Ф. Брігхем; пер. с англ.; ред. О.Д. Василік, О.Д. Заруба. – К.: Молодь, 1997. –1000 с.
4. Вітлінський В.В., Великоіваненко Г.І. Фінансовий ризик і методи його вимірювання / В.В. Вітлінський, Г.І. Великоіваненко // Фінанси України. – 2000. – № 5. – С. 13–23.
5. Клапків М.С. Страхування фінансових ризиків: [монографія] / М.С. Клапків. – Тернопіль: Економічна думка; Карт-бланш, 2002. – 570 с.
6. Вітлінська В.В. Ризикологія в економіці та підприємстві: [монографія] / В.В. Вітлінська, Г.І. Великоіваненко. – К.: КНЕУ, 2004. – 559 с.
7. Вітлінський В.В. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком: [навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц.] / В.В. Вітлінський, П.І. Верченко. – К.: КНЕУ, 2008. – 292 с.
8. Страхування: теорія та практика: [навчально-методичний посібник] / Н.М. Внукова, В.І. Успенко, Л.В. Временко [та ін.]; заг. ред. проф. Н.М. Внукової. – Х.: Бурун Книга, 2004. – 376 с.
9. Финансы организаций (предприятий) / М.Г. Лапуста, Т.Ю. Мазурина, Л.І. Скамай. – Х., 2008. – 575 с.
10. Шапкин А.С., Шапкин В.А. Теория риска и моделирование рискованных ситуаций: [учебник] / А.С. Шапкин, В.А. Шапкин. – М.: Дашков и Ко, 2006. – 880 с.

11. Барановський О.І. Фінансова безпека: [навч. посіб.] / О.І. Барановський. – К.: Фенікс, 2009. – 338 с.
12. Фомичев А.Н. Риск-менеджмент: [учебник] / А.Н. Фомичев. – М.: Дашков и Ко, 2008. – 376 с.
13. Ли Ч.Ф. Финансы корпораций: теория, методы и практика: [пособие] / Ч.Ф. Ли, Дж.И. Финнерти; пер. с англ. – М.: ИНФРА-М, 2000. – XVIII. – 686 с.
14. Шелудько В.М. Фінансовий ринок: [підручник] / В.М. Шелудько; 2-ге вид., стер. – К.: Знання, 2008. – 535 с.
15. Зянько В.В. Інноваційна діяльність підприємств та її фінансове забезпечення в умовах транзитивних змін економіки України: [монографія] / В.В. Зянько, І.Ю. Єпіфанова, В.В. Зянько. – Вінниця: ВНТУ, 2015. – 172 с.
16. Єпіфанова І.Ю. Фінансове планування діяльності вітчизняних підприємств за показниками рентабельності / І.Ю. Єпіфанова, І.В. Безрученко, Н.О. Паламарчук // Економічний аналіз: зб. наук. праць; Тернопільський національний економічний університет – Тернопіль: Економічна думка, 2016. – Т. 23. – № 2. – С. 45–50.